

«Родзинки» з вінницького «пирога».

Мури – давні хранителі історії: церкви, школи, гімназії

Майже в центрі нашого міста, в його самому серці, розташовані знамениті «Мури» - найстаріший квартал, місце, де колись відбувалися доленосні події як для Вінниці, так і для всього Поділля.

Навколо невеличкої площі Шевченка розмістилися чудесні споруди, що входять до комплексу Мури. Не знаючи їх історію, важко уявити скільки років тим стінам, що ховаються за гарними та відреставрованими фасадами. Скільки ж раз чужинці прагнули заволодіти ними! Будинки оригінальної конструкції мимоволі привертають до себе увагу. Ці споруди – пам'ятки національного значення: Свято-Преображенський кафедральний собор, що побудований у 1758 році як домініканський костел італійським архітектором Паоло Фонтана; монастир єзуїтів, будівництво якого почали в далекому 17 столітті, також за італійським зразком.

І сама площа, де нас зустрічає молодий Кобзар, чарує веселкою квітів, затишком та спокоєм. Особливо ефектно майдан виглядає увечері, коли вмикається вечірнє освітлення.

У корпусі колишніх чернечих келій єзуїтського монастиря розмістився обласний краєзнавчий музей, а костел, що був у минулому, прихистив у своїх стінах головний корпус Державного архіву Вінницької області. У сховищах музею та архіву зберігаються безцінні джерела з історії Вінниччини, Речі Посполитої, Поділля. Те, що залишилося від далекої-предалекої давнини та до днів нинішніх.

В одному з цих будинків працював перший український біограф Тараса Шевченка – Михайло Чалий. Він в 1844 році викладав словесність у Вінницькій гімназії, яка тоді містилась в Мурах. Тут навчався Йозеф-Антоній Аполінарій Ролле, лікар, історик медицини Волині та Поділля, відомий краєзнавець, автор численних монографій, статей і нарисів із історії Правобережної України.

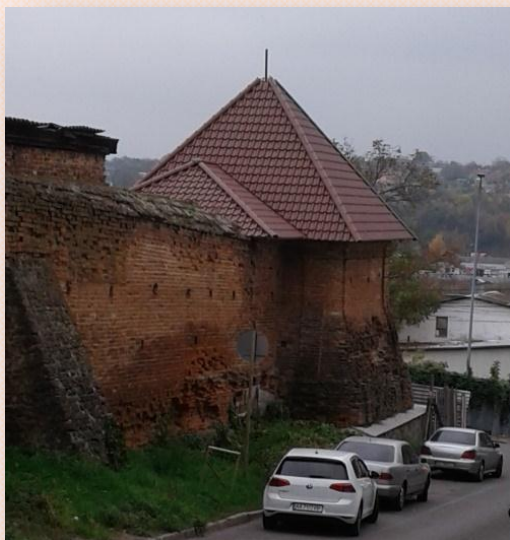
В Мурах трудився Валентин Отамановський, автор історичної праці «Вінниця в XIV-XVII століттях». Йому ми завдячуємо знаннями про минувшину улюбленого міста. Він писав: *«Оцю працю задумано, а в значній мірі й написано, в Мурах – будинкові колишньої вінницької єзуїтської колегії початку XVII в., що, стоячи над р. Богом на лисій горі, велично підноситься над*

містом як мовчазний свідок, а іноді й учасник описаних тут подій... Оце історичне оточення не тільки сприяло та заохочувало автора до студій, але ж перебування у Вінниці, на самім терені дослідів,

уможливило історично-топографічні досліді, спричинилося до багатьох висновків, що їх ніколи б не зробив автор з самих-но архівних студій».

Мури для сучасного покоління вінничан – це не тільки символ життя, що минуло, а й поєднання давніх часів із сьогоденням.

Мури

Попервах Вінницькі Мури склалися із будівель єзуїтського монастиря, костелу, колегіуму і конвікту (гуртожиток). Пізніше до складу цього католицького «містечка» увійшли домініканські монастир і костел. Всі ці «мирні» будівлі були оточені потужними кріпосними товстелезними стінами із контрфорсами, вузькими

бійницями і бойовими вежами по кутах. У стінах були пробиті маленькі прямокутні вікна. З наріжних башт, зазначених на старих планах 1855 року, залишилася тепер лише одна.

Мурування цієї першої кам'яної оборонної споруди міста, за думкою істориків, розпочалося в 1610 році. Мури мали забезпечити зовнішню оборону

Вінниці і селищ, що притулилися до міста. Кам'яну огорожу та будівлі Мурів постійно добудовували, ремонтували, підновлювали ще протягом XVII та XVIII століть. Але, на жаль, навіть у Вінницькому державному архіві матеріалів, для висвітлення історії, пов'язаної з початком будівництва Мурів, надзвичайно мало.

Залишки Мурів

Єзуїти в Мурах

У 1569 році подільські землі, за умовами Люблінської унії, відійшли до складу Речі Посполитої. І вже на початку XVII століття, на нових землях Польщі, Вінниця стає важливим католицьким релігійним центром Поділля.

За версіями деяких дослідників, католицькі проповідники з'явилися у нашому місті ще до 1605 року. Тоді вони провадили у Вінниці лише місіонерську діяльність, наїжджаючи з Кам'янця-Подільського, з метою навернення місцевих православних у католицтво. На початку своєї діяльності, у Вінниці єзуїтських місіонерів було не більше трьох осіб.

У 1613 році, через пожежу у дерев'яній будівлі місії, єзуїти на деякий час покинули місто. В 1619 році, після відбудови споруд та повернення ченців, у Вінниці була вже резиденція, тобто центр постійного перебування єзуїтів в кількості шести осіб.

Заснування у Вінниці єзуїтського центру відбулося за згодою та при матеріальній підтримці старости брацлавського та вінницького, генерала подільських земель Валенти Олександра Калиновського. Він пожертвував тридцять тисяч золотих, два села для вінницького монастиря єзуїтів. Водночас Калиновський викупив декілька будинків і незайнятих ділянок (плаців) під єзуїтську резиденцію і костел. Крім Калиновського, ченці

***Вежа Єзуїтів,
припускають, що
раніше це була
дзвіниця***

Товариства Ісуса мали багато заможних та впливових жертвувателів.

** Єзуїти, або Товариство Ісуса, – чернечий орден, відомий у всій Європі своєю могутністю, був заснований Ігнатієм Лойолою у 1534 році в Парижі. Орден був чимось середнім між армією і таємним товариством. Єзуїти були водночас монахами і священиками, вчителями і проповідниками, сповідниками і радниками феодалів та королів. Вони не підкорялися ні церковним, ні світським законам, а лише Папі Римському. Їх інколи називають «солдатами Ісуса Христа» або «ніхотинцями Папи». Орден став першим релігійним об'єднанням в історії католиків, для якого освітня діяльність стала провідною, вони включили до свого статуту пункт про навчання дітей як постійний обов'язок. Метою Товариства Ісуса було поширення й поглиблення католицької віри за допомогою місії, наукової, письменницької діяльності, вихованням і навчанням виучеників, особливо серед молоді.*

*Навчальна система в єзуїтських колегіумах була суворо регламентована освітнім статутом *Ratio Studiorum*, єдиною й уніфікованою для будь-якого освітнього закладу, незалежно від того, де він розташований.*

*Дітей у єзуїтів чекало кілька рівнів навчання. Були вищий і нижчий рівні учення. До першого належали клас інфіми, де знайомились з початками латини, а також граматики і синтаксису, де знання засвоювали. У вищих класах поезики та риторики ці знання відшліфовували і вчили застосовувати на практиці. **

Ось що пише Олександр Бируля у книзі «Архітектурна історія Вінниці»:

«...польський капітал висунув на Поділля свою найкращу зброю – світових піонерів торговельного капіталу – єзуїтів, що організовували клясову боротьбу всіма засобами; їхні кляштори одночасно були банкірами, орендарями, великими поміщиками, величезними учбовими й релігійними установами та нарешті фортецями».

Однією з головних умов виділення старостою Калиновським значних коштів та надання єзуїтам землі – було відкриття ченцями у Вінниці школи. Адже на той час, коли Вінниця у 1598 році стала столицею Брацлавського воєводства, в місті не було жодного навчального закладу.

** Вважалося, що монахи ордену Ігнатія Лойоли давали в ті часи чи не найкращу в Європі освіту. Навіть Богдан-Зиновій Хмельницький здобував освіту у єзуїтів, провчившись п'ять років у Львівському колегіумі. До вихованців ордену також належав майбутній київський митрополит, син молдавського господаря, Петро Могила. Він навчався у Паризькій єзуїтській колегії «Ля Флеш». Слід додати, що Петро Могила із певними перервами навчався також в Голландії, вільно володів тринадцятьма мовами. Відомими вихованцями Товариства Ісуса були Іван Мазепа, Пилип Орлик.**

Продовжуємо цитувати О. Бирулю:

«В 1610-1617р. «генерал Подольський та староста Браславський Валентин-Олександр Калиновський» подарував єзуїтам кошти та ділянку у місті, де вони збудували костьол, конвікт (гуртожиток) та першу школу; це є кам'яні будинки, оточені великою мурованою стіною із наріжними баштами. Час був неспокійний, татарські напади ще тривали, розпочалася вже велика боротьба з селянством та козацтвом. Тому єзуїтський кляштор з колегіумом (школою) – «Мури» збудовано в вигляді фортеці...».

Саме життя диктувало, якими мали бути кляштори. Монастирі, що схожі на палаци, являли собою фортеці, вони були неприступними, пристосованими до оборони від неприятеля. Мури слугували не тільки ченцям, а й мирянам. При нападі на місто чи то татар, чи то гайдамаків, за міцними кам'яними стінами ховалися військові загони захисників міста, шляхта та городяни.

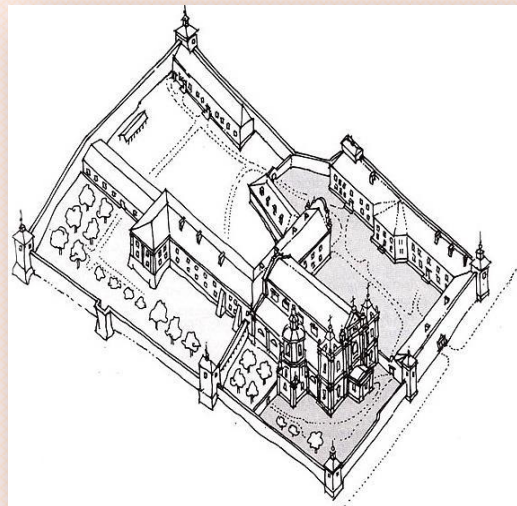
3D візуалізація Вінницьких Мурів, гіпотетична реконструкція, попередня версія

Загальний вигляд єзуїтського комплексу. Середина XVIII ст. Гіпотетична графічна реконструкція професора П. Ричкова

Дизайнери відтворили вигляд архітектурних пам'яток XVIII - XIX століть. Проєкт включає в себе 3D візуалізацію Вінницьких Мурів, Спасо-Преображенського собору та Костелу Святої Діви Марії Ангельської в різні періоди часу. Керівник проєкту «Центр Візуальних Проєктів» Дмитро Ветошкін. Задуму надає підтримку київський підприємець вінницького походження Денис Глінчевський.

Для безпеки перших місіонерів, територія єзуїтів була забезпечена двома гарматами та оточена земляним валом і острогом (огорожею з грубих, частіше дубових, кілків). Як уже згадувалося вище, оселя ченців разом з огорожею в 1613 році була знищена великою пожежею, що охопила майже все місто. В 1619 році помешкання відбудували, і єзуїти відкрили навчальні класи нижчого рівня.

Як це не дивно, своєю успішною місіонерською діяльністю єзуїти стимулювали релігійну та освітню діяльність православної церкви.

* * *

Протягом XV - XVIII століть, для захисту православ'я, збереження української культури від національного і релігійного утиску шляхетської Польщі та католицької церкви в Україні церковні братства активно створювали та утримували так звані братські школи. Ці школи були доступні для різних верств суспільності. В них освіту здобували і «міські сини», навчання яких оплачувалося батьками, і вбогі діти – «павпри», звільнені від плати за навчання. Більшість «павпрів», в тому числі й співаки дитячого хору, мешкали при школі.

Учнів вирізняли не за походженням та майновим станом батьків, а за їх звершеннями в навчанні. Вихованці сиділи в класах на окремих місцях: *«мудріші напереді, менше розумні ззаду («на подлейшом месци»)*». Братські школи готували та зберігали для України найбільш освічену молодь, її «золоте майбутнє».

На початку XVII століття у Вінниці діяла достатньо активна православна шляхта на чолі з Брацлавським підсудком (писарем) Михайлом Кропивницьким, захисником православ'я.

У 1616 році, наперекір кляштору єзуїтів, вінницьким братством Козьми та Дем'яна (національно-релігійна громадська організація православних шляхтичів та міщан Вінниці) був заснований православний Вознесенський монастир, при якому і було відкрито братську школу. Тут навчали дітей не лише грамоті, а й співу з нот, гри на музичних інструментах.

Через 5 років відкривається другий православний монастир – Благовіщенський. Це, вочевидь, та підтримка мешканців міста, спонукали митрополита Петра Могилу до заснування у 1632 році саме у Вінниці, на основі школи при Вознесенському монастирі, православного братського колегіуму (нині це місце розташування кінотеатру «Росія»). Колегіум став, мабуть, першим в історії Вінниці навчальним закладом університетського типу. До речі, закладався він одночасно з Київською колегією, яка відома нам під назвою Києво-Могилянський колегіум, а з 1701 року це – Київська Академія. Існує думка, що Вінницький колегіум було організовано як філію Києво-Могилянського у зв'язку з тим, що в столичному колегіумі швидко зростала кількість студентів і який не вмщував охочу до навчання українську молодь.

Отримавши прекрасні знання за кордоном та досконало вивчивши західну освітянську систему, митрополит Петро вирішив побудувати в Україні якісно нові вищі школи. Святитель взяв за основу єзуїтську систему так званих «7 вільних наук», які поділялись на два цикли: тривіум (граматика, риторика, діалектика) та квадрівіум (арифметика, геометрія, астрономія та музика). Окрім цього, студенти могилянських шкіл вивчали старослов'янську, грецьку та латинську мови. Саме таким був навчальний процес у Вінницькому братському колегіумі. Тут викладали відомі богослови та філологи Афанасій Кальнофойський та Софроній Почаський.

Цей освітній заклад отримувач чималу матеріальну підтримку з боку місцевого населення та православної шляхти, що загрожувало існуванню

єзуїтської школи. Ченці і викладачі братської колегії були католиками оголошені бунтівниками, які, нібито, «спричиняли єзуїтам пригноблення», звинувачували їх у перевищенні дарованих прав, бунтах та самочинстві. До слова, в літописах часто згадуються бійки між вихованцями православними та єзуїтами. Краєзнавець Вінниччини, Іван Шипович писав:

«Між її учнями та студентами Вінн. єзуїтської колегії точилися бійки, що давали привід «для бунтів та свавілля у Вінниці» і начебто утискували єзуїтів та їх студентів. Тому деякі монахи Вознесенського монастиря та професори православної колегії були оголошені бунтівниками, а колегія зазнавала переслідувань...».

Король Владислав IV у 1634 році надсилає листи до Петра Могили, вінницького старости та київського воєводи: *«... наказуємо велебності твоїй, щоби, не дочікуючись другого листа і не звертаючись до панів ні за яким роз'ясненням, негайно латинську типографію і латинські школи знищив, щоби їх ані в Києві, ані у Вінниці не було».*

Митрополит Петро, в свою чергу, наказав префекту Києво-Могилянської академії і де-факто першому ректору Вінницького колегіуму, а в майбутньому – митрополиту Київському Сильвестру (Косову), написати відповідь, у якій би той зміг відкинути усі звинувачення до православних братчиків.

Святитель Петро відстоював своє дітище, але у 1639 році, через постійні скарги єзуїтів на сутички між «спудеями» двох навчальних закладів та підтримку католиків польською владою Вінницький колегіум довелось перевести у село Гощу Рівненської області, під покровительство княгині Соломирецької.

** Раїна Соломирецька-Гойська – відома українська княгиня, православна шляхтянка, остання з роду Гойських. Вона відома як засновниця академії в Гощі (у 1639 році), філії Києво-Могилянської академії. На власні кошти княгиня розбудувала монастир св. Михайла, при якому діяли Академія і Братська школа. Вона заповіла значну частину свого великого спадку монастирю. Княгиня зреклася права патронату над монастирем і передала його у підпорядкування митрополитові Петру Могилі й собору Київського братського*

У 1645 році у Вінниці відновилася братська школа для дітей православних міщан при Благовіщенському монастирі. Братчики боролися з католиками за збереження власної школи, яку час від часу то зачиняли то знову відновлювали. Цікаво, що у місті в 1734 році при жіночому православному монастирі була започаткована братська школа для дівчаток. Хоча зазнала школа утисків від польської влади, та, незважаючи на це, проіснувала майже до кінця XVIII століття.

* * *

В 1632 році в Римі, згідно з правилами єзуїтів, було затверджено проєкт нової вінницької церкви. Першовзірцем для новобудови, як і для всіх єзуїтських храмів Європи, слугувала церква Іль Дезу у Римі. Вона є соборною церквою Товариства Ісуса, католицького чернечого ордену.

У Вінниці було споруджено ансамбль монастиря – до головного комплексу було приєднано костел, колегіум та конвікт (гуртожиток). Ймовірно, що архітектором цього комплексу був італієць Джакомо Бріано. Креслення Вінницького єзуїтського комплексу донині зберігаються у Парижі, в Національній бібліотеці Франції.

До будівлі костелу примикав колегіум, що мав власний внутрішній двір. Спочатку, за проєктом, території єзуїтів та сусідів-домініканців розмежовувалися вуличкою, яку потім захопили ченці Товариства Ісуса.

Єзуїти почали навчання дітей в колегіумі з 1630 року. Попервах, заняття проводились лише з граматики та поезії, тому колегіум фактично був тільки школою. Світська молодь навчалась безкоштовно, що було не властиво для інших країн Європи. Вихованцям заборонялось спілкуватись між собою рідною мовою – мовою комунікації мала бути лише латинська. Учні опановували грецьку мову, яка мала другорядне

значення, граматику. Через два роки в колегіумі відкрився клас риторики та красномовства.

Для єзуїтів було важливо навчити своїх вихованців мистецтву переконання опонентів. Тому учні повинні були вміти вправно писати епітафії, елегії, промови та, навіть, поеми. Єзуїтами практикувалось публічне нагородження кращих учнів, в класах були «почесні» парти для них.

При костелі вінницького Товариства Ісуса, як було заведено у єзуїтів, існували школа, театр, музична бурса. Вона почала діяти з 1636 року як «бурса убогих», бурса для бідних студентів, які отримували від ордену єзуїтів безкоштовне навчання, одяг, харчування, опіку в разі хвороби.

Також, учні забезпечувалися підручниками, нотами та музичними інструментами. Вихованці бурси були півчими в церковних богослужіннях Товариства Ісуса. На території України найбільшою музичною була бурса у Львові, де навчалися 15-25 учнів. Вінницька бурса вважалась маленькою, тут навчалось до 10 вихованців.

З 1642 року навчання у Вінницьких Мурах у єзуїтському колегіуму було вже з п'ятирічним терміном. Двері закладу були відкриті й для української православної молоді. Єзуїти, як і завжди, у набутті освіти своїми вихованцями, надавали перевагу словесним дисциплінам – граматиці і риториці з поетикою. Ченці Товариства Ісуса продовжували навчати учнів сперечатися і переконувати співрозмовників іншої релігії у вірності лише католицького віровчення, тобто готували з них проповідників-полемістів.

У 1646 році генерал ордену Мутіо Вітеллескі офіційно підтвердив статус Вінницького навчального закладу як колегіуму, оскільки на той час вже проводились заняття з риторики та моральної теології.

На заняттях панувала жорстка дисципліна. За порядком у класі стежив цензор. Учні займалися розбором і виучуванням напам'ять творів класичних авторів (Цицерона, Овідія, Вергілія), щоб потім вони могли говорити й писати цими мовами не тільки прозою, але й віршами. Вивчалася також діалектика, а в деяких школах і інші галузі філософії.

Учні отримували початкові знання з арифметики, геометрії і частково з природознавства. Обов'язковими предметами в таких закладах також були спів у хорі та нотна грамота.

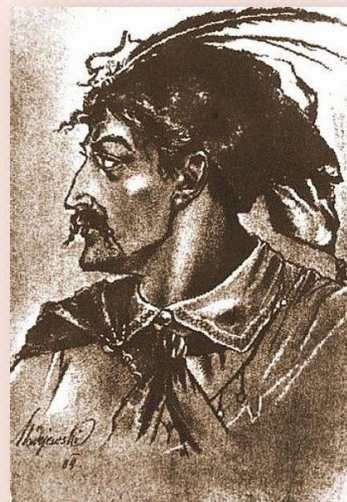
Важливим чинником навчального процесу була наявність бібліотеки в колегіумі. Книжкові фонди забезпечували викладачів та учнів творами античних авторів, працями з теології, філософії, тощо. Книгосховище було закритим для вільного суспільного доступу. Інколи, навіть викладачам, для користування літературою потрібен був дозвіл префекта (бібліотекаря) або ректора. Бібліотека, на початку утворення, формувалася з дарунків від світських осіб. Тому єзуїти суворо слідкували за тим, щоб у руки їх вихованців не потрапляли книги з так званого «Індексу заборонених книг», а користувалися літературою лише корисною для «духу». Історики вважають, що книгозбірня Вінницького єзуїтського колегіуму була відносно невеликою та нараховувала від 1 до 3 тисяч томів. Бібліотека у 1648 році була перевезена до Острогу, так як ченці побоювалися її знищення козаками.

З початком Хмельниччини, у 1648 році школа була спішно зачинена, а єзуїти зі шкільним майном та церковним сріблом перебралися хто до Кам'янець-Подільського, хто до Львівського або Ярославського осередків. У Вінниці залишають лише кілька ченців, які мали слідкувати за будівлями. В той час черкаський полковник Максим Кривоніс захопив Вінницю, столицю Брацлавського воєводства і єзуїтська фортеця була здобута козаками. За Зборівським договором 1649 року Брацлавське, Київське і Чернігівське воєводства відійшли до Козацької Держави. Козаки в пошуках цінностей єзуїтів зруйнували будівлі колегіуму.

Після повернення членів ордену у 1650 році до Вінниці, заподіяні колегіуму збитки не дали змоги швидко відновити його роботу. Із землеволодінь колегіуму були зібрані мізерні прибутки. Також, спустошеність маєтків, що належали єзуїтам, перебування поза юрисдикцією Речі Посполитої, викликало злиденне становище вінницьких єзуїтів. За правилами, колегіуми, не забезпечені матеріально, розпускались. Фактично, Товариство Ісуса у Вінниці на той час припиняє

свою роботу.

У 1651 році поляки порушили перемир'я, вдершись на територію Поділля. З 11 по 20 березня цього року 20-тисячне військо чужинців штурмувало Вінницю, яку обороняли козаки, міщани та селяни на чолі з Іваном Богунем. Кількість оборонців була в сім разів менша за військо загарбників. І, тільки дякуючи таланту полковника Івана Богуня, його кмітливості, битву було виграно. Саме у Мурах відбувалися події березня 1651 року.

*Я. Мадеевський,
Іван Богун. Літографія.
1884 р.*

*Мирослав Добрянський
Іван Богун. Оборона Вінниці*

До речі, полковник Іван Богун був одним із тих, хто не присягнув московському царю в 1654 році після Переяславської ради. Через це до нього змінилось ставлення гетьмана Хмельницького і, в подальшому, відбилось і на долі Івана Богуня. Історик Й. Ролле (про нього в оповіді нижче) писав, що «з 80-ти діячів Хмельниччини Іван Богун найпрекрасніший – поєднаний розум, військові здібності, не заплямував себе жорстокістю, відзначився високою моральністю і вірністю високим ідеалам».

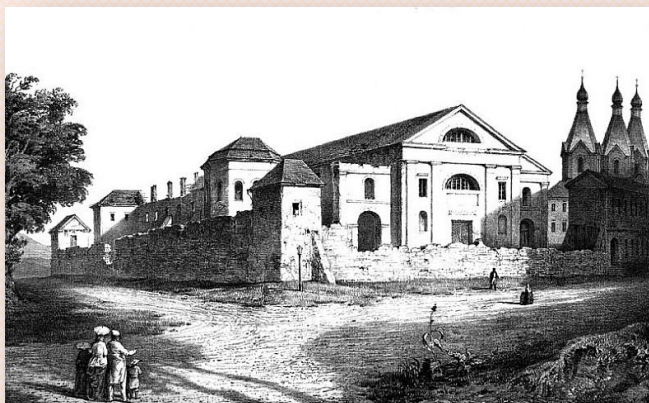
В 1671 році вже козаки потерпали від поляків, які під проводом Г. Любомирського захопили єзуїтську резиденцію. На світанку 4 вересня польські жовніри ввірвалися до Вінниці.

Захисники міста, серед яких були козаки та городяни, зачинилися за стінами єзуїтського костелу, відбиваючи атаки великих когорт ворога. Навіть тоді, коли більшість оборонців полягли, а поляки вдерлися до храму, козаки продовжували битву, склавши зброю тільки тоді, коли їх

залишилось усього кілька чоловік. Поляки козакам-захисникам, що залишилися живими, відрубали голови, а городян взяли у полон.

Доля мешканців Вінниці в ті роки була нелегкою: то поляки прагнули повернутися, то татари вчиняли свої грабіжницькі напади. Населення міста скорочувалося, занепадали землеробство, ремесла, торгівля.

Місія Товариства Ісуса вкотре повернулася до Вінниці після Карловицького миру (1699 року), наприкінці 1720-х років. Відбудова релігійного комплексу відбувалась у період 1740-50-х років. В 1750 році Мури черговий раз були сильно пошкоджені гайдамаками. Серйозних втрат вінницька резиденція зазнала також у 1765 році внаслідок великої пожежі, що охопила все місто. Погоріли дахи та вежа костелу, постраждали шкільні приміщення.

Малюнок мурів і ієзуїтського колегіума у Вінниці. Наполеон Орда, середина 19 сторіччя

Всі ці незгоди згубно подіяли, як на «зовнішність» всього комплексу Мурів так і на внутрішній стан будинків. Будівлі тепер були мало пристосовані для прожиття, тому в 1711 році тут мешкали тільки двоє єзуїтів.

У 1773 році своєю буллою Папа Клемент XIV ліквідував орден єзуїтів «заради спокою Церкви», їх коштовності перейшли до казни, колегіум було закрито. Суперників Товариства Ісуса – домініканців – Папа залишив у Вінниці.

Тепер, натомість, у приміщенні колегіуму з 1774 року почала діяти світська окружна польська школа, в якій працювали чотири викладачі. Час та життя були немилосердні до бувших маєтностей єзуїтів, у 1778 році в приміщеннях костелу знову зчинилася пожежа, горіли дах та дерев'яні конструкції. У 1780 році приміщення намагалися відбудувати. Школу то закривали у 1793 році, то переносили до Браїлова, то знов відкривали у

Вінниці у 1799 році.

** Трохи історії. 1793 рік ознаменував початок нової епохи в історії Поділля. Росія оголосила маніфест про приєднання українських земель Правобережної України до Російської імперії. Відповідний документ видав, за наказом імператриці Катерини II, генерал Михайло Кречетніков. Тобто, анексуючи чужі території, Росія використала класичні та характерні й донині для неї завойовницькі методи.*

Країна-загарбниця встановлювала власні правила життя. Владі необхідно було за короткий термін визначити нові російські кордони, створити митниці, провести перепис населення, запровадити адміністративний поділ захопленої території на губернії та повіти.

Невдовзі було утворене Мінське генерал-губернаторство, яке проіснувало недовго. До його складу входили Мінська, Ізяславська та Брацлавська (з центром у Вінниці) губернії. Попервах, після смерті Катерини II, за царювання Павла I, і, особливо Олександра I (1801-1825 роках), у правобережних українських губерніях російською владою проводилась лояльна до польської шляхти політика.

*В лютому 1796 року у місті урочисто відмітили утворення брацлавського намісництва з адміністративним центром у Вінниці. Резиденцію губернатора, правління намісництва, магістрат розташували в Мурах.**

Релігійний осередок був зайнятий різними державними установами високого рангу, ще й до того тут розмістили міську в'язницю. На додаток, на колишній території єзуїтів розташували комори для прийому збіжжя, яким селяни платили подушний податок. Хліб був потрібний для забезпечення армії провіантом. Будівлі трохи підновили та відремонтували, але неякісно.

У Вінниці, розраховуючи на високий статус міста, на місці, де тепер розташований кінотеатр ім. Коцюбинського, почали будувати палац для генерал-губернатора. Навколо забудови виникає новий центр міста. Однак, будівля не була закінчена, оскільки в грудні 1796 року намісництва скасовуються. В зв'язку з адміністративною реформою Павла I, утворюються губернії. Центром Подільської губернії проголошується Кам'янець-Подільський.

Після ліквідації намісництва, будівлі в Мурах звільнили від державних установ, залишивши лише в'язницю. В 1799 році заняття в

школі відновились.

Нове придбання імперії – Правобережна Україна – стала територією, підпорядкованою польському діячу Адаму Єжи Чарторийському. Польсько-литовський князь, російський політичний діяч, міністр закордонних справ Російської імперії у 1804-1806 роках, меценат, покровитель наук. Чарторийський входив у так званий «Негласний комітет», з членами якого Олександр I радився при проведенні задуманих ним реформ.

За указом Олександра I від 1803 року, для керування закладами освіти, територія Російської імперії була поділена на навчальні округи. Поділля увійшло до Віленського навчального округу, як і вісім губерній Росії, території яких нині є частинами сучасних суверенних України, Білорусії, Литви та Латвії. Решта українських губерній увійшла до Харківського округу. Віленський (Вільно – тодішня назва Вільнюса) учбовий округ також знаходився під патронатом Адама Чарторийського. Головним вищим навчальним закладом округу був призначений Віленський університет, і всі заклади освіти були підконтрольні університету.

За статутом 1804 року в Росії було затверджено єдину систему освіти: загальнонародну чотиріступеневу. Університети повинні були бути в кожному шкільному окрузі; по одній гімназії, безплатній та безстановій – в кожному губернському місті; по одному повітовому училищі – в кожному повіті; приходські школи – в різних поселеннях округу. Всі учні, незалежно від походження, мали спочатку навчатися на первинному рівні: у приходському або іншому початковому училищі, потім продовжувати освіту в повітовому училищі, далі в гімназії, і, нарешті, якщо пощастить, в університеті.

У 1804-1814 роках школа у Мурах була підконтрольна колишнім господарям Поділля – польській шляхті і діяла на правах Подільської гімназії. Але тільки в 1814 році школу реорганізували в Подільську губернську гімназію, яка функціонувала до 1831 року, з викладанням предметів польською мовою. До навчальної програми як дисципліна

входила російська мова, проте її майже ніхто не вивчав.

Тадеуш Чацький

Великі зусилля для відкриття Подільської гімназії саме у Вінниці приклав візитатор (перший інспектор) шкіл Подільської, Волинської та Київської губерній Тадеуш Чацький, реформатор народної освіти України. Він вважав, що необхідно відкрити якомога більше гімназій, повітових училищ, шкіл, оновити систему викладання, знайти здібних вчителів, забезпечити гідні умови проживання

наставникам учнів, полегшити можливість навчання для дітей з незаможних сімей. Він був безкорисливим та безкомпромісним в ім'я «добра для краю».

Олександр I неодноразово висловлював йому подяку за заслуги в «поширенні народної освіти». За час його служби візитатором в окрузі було відкрито 126 початкових шкіл, з них 85 на Волині, вісім повітових училищ, дві гімназії.

** Тадеуш Чацький – засновник, покровитель, ідейний наставник Кременецької гімназії. Всі свої зусилля він направив на відкриття у Кременці такого освітнього закладу, який буде прикладом для інших гімназій, згідно з його власними ідеями та принципами. До речі, при Кременецькій гімназії діяли: власна друкарня, астрономічна обсерваторія, метеорологічна станція. В колекції гімназії зберігалися полотна Рубенса, Рафаеля, Леонардо да Вінчі!*

У бібліотеці, основу якої складала книгозбірня останнього короля Польщі Станіслава Августа Понятовського, налічувалось більше ніж 15 тисяч томів, були тут і цінні інкунабули. На базі гімназії було створено Волинський ліцей вищих наук, який згодом перевели до Києва. На базі ліцею було створено Імператорський Університет, названого на честь святого Володимира. Нині це Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

*У своєму в заповіті Тадеуш Чацький відписав власну бібліотеку (32 тисяч томів) ліцею. За проханням учнів, його забальзамоване серце в поховальній урні, з написом: «Де багатство твоє, там і серце» знаходилось у ліцеї.**

Тарас Шевченко в поемі «Варнак» написав:

*«Пером земля тобі, благородний Чацький! Ти любив мир і просвіту!
Ти любив людину так, як заповів нам любити Христос!».*

Завдяки намаганням Тадеуша Чацького, вже після його смерті, у 1814 році відкрили Подільську губернську гімназію. Та за його бажанням не в губернському центрі Кам'янець-Подільському, а в повітовому місті Вінниці, в єзуїтських Мурах. Зразком їй слугувала найкраща на той час в Україні Кременецька гімназія.

У вінницькій гімназії, згідно зі статутом, було 6-класне навчання, перші два класи вважалися повітовою школою, 3-6 класи були гімназичними, навчання в шостому класі тривало два роки. Особлива увага зверталася на охайність учнів як у повсякденному житті, так і в навчанні. Чимало часу відводилось на уроки чистописання та каліграфії, тут турбувалися про розвиток художніх здібностей учнів.

У перший навчальний рік до гімназії подали заяви на вступ 454 учня. Найбільша кількість вихованців була у 1821 році – 605 осіб.

Своїми успіхами у справі виховання, гімназія завдячує першому директору. Кам'янецький канонік, князь Міхаел Мацейовський у 1814 році був призначений російським урядом директором Подільської академічної гімназії. За короткий час він привів в порядок будівлю єзуїтів, заснував гімназичну бібліотеку, наукові кабінети та ботанічний сад. Під його керівництвом і опікою куратора Щеновського гімназія за короткий час стала званою на Поділлі.

43. Перший директор Подільської гімназії
Міхаел Мацейовський (1770–1832).
Гравюра, 1903 р.

Завдяки Мацейовському при гімназії було організовано зразкову початкову школу за Белл-Ланкастерською системою. При цій системі старші і більш підготовлені учні (монітори) ставали помічниками учителя і, під його керівництвом, проводили заняття з рештою учнів. При такому взаємному навчанні учні початкової школи швидше, ніж при звичайній програмі, оволодівали

навичками читання, письма і рахунку. Школярі з легкістю засвоювали матеріал на доступнішому їм рівні, до того ж, це заохочувало старших учнів займатися самоосвітою.

Маловідомо, але ланкастерська школа виявилася дуже затребуваною в Російській імперії. За розпорядженням імператора Олександра I, який познайомився з цією системою в Парижі та був її прихильником, вона вводилась у навчальних закладах Росії. Таке навчання ще називали «взаємним». Ця система була популярна і в Радянському Союзі в 20-роках 20 століття, для скорого навчання неписьменного населення та отримала назву «лікбез».

В Подільській гімназії викладали математику, фізику і, як тоді казали, політичні й моральні науки, вимову й поезію, стародавню грецьку та римську літературу, латинь, російську, французьку, німецьку мови, малювання, фехтування. Чимало вчителів Подільської гімназії мали докторський ступень Віленського університету, проводили наукову роботу. Дослідивши відомості успішності учнів Вінницької гімназії, істориками встановлено, що переважна більшість учнів виявляли відмінні та добрі знання з усіх предметів, виняток становили лише деякі філологічні дисципліни, такі, як французька та німецька мови. При гімназії функціонували учнівський інструментальний оркестр, хор, балетний колектив, театральний гурток.

Тут викладали професіонали своєї справи. Один з таких досвідчених педагогів був Макар Богатко, магістр філософії, досить відомий мінералог, член дрезденського королівського мінералогічного товариства. У Подільській гімназії учні мали змогу наочно вивчати природничі науки. При навчальному закладі зберігалася колекція мінералів, таких як: хризоберил, цирконій, гранат звичайний, сапфір червоний, ставроліт, топаз, аметист звичайний та волокнистий, гірський кришталь, звичайний кварц, халцедон.

Цікавий факт. Офіційне фінансування не передбачувало виплати заробітної платні великій кількості людей, що працювали в гімназії: лікарю, фельдшеру, архітектору, вчителю початкової школи, сторожам, дзвонарю, сажотрусу, а також на ремонт приміщень. На всі ці потреби надходили проценти від фондусів (майна), успадкованого від повітової школи, із пожертв городян. Велика заслуга першого директора гімназії Міхаела Мацейовського в тому, що він не тільки піднімав з «руїн», те що залишилося після битв, пожарів, впливу часу, а й розбудовував Подільську гімназію.

Гімназія славилась випускниками, видатними людьми свого часу. Це композитор Йгнацій Добжинський, історик Валеріан Врублевський, археолог Міколай Маліновський. Зокрема тут навчався поет та революціонер Северин Гоцинський. У ніч на 29 листопада 1830 року він, разом із загоном повстанців, напав на Бельведерський замок у Варшаві – резиденцію намісника російського царя в Польщі. Цей напад став сигналом до початку польського Листопадового повстання 1830-1831 років.

Тимко Падурра

Мандрівний поет, композитор Тимко Падурра (Падура) також вихованець гімназії. Він автор відомої польсько-української пісні «Гей, соколи», пісні не лише про лицаря-сокола, молодого козака, про тугу розставання з милою дівчиною з «чорними бровами та карими очима», а й про те, як важко покинути рідний край, Україну. «Гей соколи!» поповнила ряд українських патріотичних пісень, яку іноді навіть асоціюють із повстанськими піснями. Деякі мистецтвознавці трактують цю пісню, як вираження туги поляками за втраченим «раєм» на українських землях.

Пісня є надзвичайно популярною і донині, Єжи Гофман використав її в фільмі «Вогнем і мечем».

*Гей десь там, де чорні води,
Сів на коня козак молодий.
Плаче молода дівчина,
Їде козак з України...
Жаль, жаль, за милою,
За рідною стороною.
Жаль, жаль, серце плаче,
Більше її не побачу.*

Єдина пісня про Устима Кармалюка, яка дійшла до нашого часу – «За Сибіром сонце сходить» – вважається народною. Однак, сучасні історики-мистецтвознавці припускають, що у неї є автори: слова написали Тимко Падура та Ян Комарницький, а на музику їх поклав граф Вацлав Ржевуський.

Є така версія, що Тимко Падура сказав: «*Міцкевич – видатний поет, але хто його знає, а мене співає вся Польща і Україна*». Чи насправді він так сказав? Але, дійсно, його пісні досі співають українці та поляки!

Збереглися свідчення про викриття у стінах Вінницької гімназії у 1830 році нелегальної організації – таємного товариства польського шкільництва. Сувора кара після слідства чекала і директора гімназії Юліана Ковалевського, якого звільнили з посади, і вихованців 15-16 років, яких відправили до піхотного полку з позбавленням шляхетства.

Листопадове 1830 року національно-визвольне повстання призвело до серйозних змін в освітній політиці Російської імперії. Російський уряд заходився скорочувати освітні установи на території Правобережної України. Тут було закрито 245 навчальних закладів, зачинялись навіть приватні пансіони.

Влада Росії виводить Подільську та Волинську губернії зі складу

Віленського навчального округу та приєднає їх до Харківського. У Подільській гімназії навчання у 1831 році вже не відновлювалось.

У 30 - 50-х роках ХІХ століття продовжувалося формування російської освіти на Поділлі як протидії польському впливу на молодь. До обов'язків шкільного керівництва входило викорінення з вихованців польського духу та їх русифікація.

Подільська губернська гімназія, яка досі діяла як польський навчальний заклад, була реорганізована у 1832 році у російську повітову Вінницьку чоловічу гімназію. Після нововведень навчання в гімназіях було російською мовою та платним для учнів, за виключенням сиріт, дітей викладачів, дітей вбогих батьків. Навчальні плани містили менше предметів, ніж за статутом 1804 року.

Втративши губернський статус, гімназія отримувала менше коштів на ремонт, будинки поступово занепадали, як і рівень навчання. Про це залишив спогади Михайло Корнійович Чалий (про нього згадувалось на початку оповіді), який на той час викладав у гімназії.

Михайло Чалий дістав призначення до Вінницької гімназії та мав шість років відпрацювати за здобуту у казенний кошт університетську науку. Через півроку Вінницьку гімназію перемістили до Білої Церкви, а молодого вчителя словесності перевели до Немирівської гімназії, де минули найтяжчі вісім років його викладацької діяльності. В своїх спогадах він згадує вінницького вчителя математики О. Волковського, знавця українських народних звичаїв, який захоплювався збиранням фольклору і записав понад 600 казок та бувальщин.

В 1840-1842 роках в гімназії викладав математику та французьку мову Александр Хиждеу, бессарабський письменник, історик, філолог і фольклорист. Хиждеу вніс значний вклад в розвиток молдавської літератури, філології та фольклористики, був засновником Румунського філологічного товариства.

Також тут навчався Пржецлавський Костянтин Леонардович, художник, роботи якого знаходяться у Державному Руському музеї Санкт-Петербурга.

Йосип Ролле

Вихованець гімназії Ролле Йосип (Юзеф) Антоній – визначний лікар-невропатолог, доктор медицини, знаменитий дослідник і популяризатор польської й української історії, письменник. Він був членом-кореспондентом Товариства Київських лікарів, Краківської АН, почесним членом лікарських товариств Варшави, Вільнюса, Парижа, членом Подільського єпархіального історико-статистичного комітету. Брав участь у виданнях «Подольская старина», «Материалы для истории Подольской губернии», що містить документи XVIII століття. З 1875 року видавав «Історичні оповідання», що принесли йому славу талановитого письменника. Монографія доктора Ролле «Замки Подільські» слугувала джерельною базою для написання трилогії Генріка Сенкевича «Вогнем і Мечем».

В 1847 році гімназія, втративши ранг «губернської», була переведена до Білої Церкви. На нове місце з Вінниці переїхала більшість викладачів. Багата бібліотека з 6965 томів, архів, колекції мінералів та прилади фізичного кабінету теж «помандрували» на нове місце. Останній директор Вінницької гімназії, Аристарх Яковлев, став першим директором Білоцерківської гімназії. До слова, Михайло Чалий також був директором білоцерковської гімназії.

Під час Кримської війни, у 1855 році приміщення монастиря було пристосовано під військовий шпиталь.

Після польського Січневого повстання 1863 року, усі польські та українські школи були закриті. Дозволялося відкривати навчальні заклади тільки за статутами російської імперії. Навчання в усіх школах, училищах та гімназіях тепер проводилося лише російською мовою.

З 1869 року в стінах Мурів діяло двокласне міське училище для хлопчиків і дівчат з підготовчими класами. Розташоване воно було в

будинку сучасного художнього музею. Навчалось тут 147 хлопчиків та 95 дівчаток.

У 1889 році міська дума з'ясувала, що у Вінниці проживало 4027 дітей шкільного віку, а навчалось з них тільки 1179. Було прийнято рішення збільшити кількість навчальних закладів.

У 1890 році до міста перевели з Могилів-Подільського реальне училище, у 1900 році відкривається міністерська жіноча гімназія, відчиняють двері приватні навчальні заклади.

А будівлі єзуїтів продовжували руйнуватися. У 1891 році із боку головного фасаду костелу обвалилася стіна Мурів.

Міська дума неодноразово клопоталась перед Міністерством народної освіти про відкриття у Вінниці гімназії, на що отримувала тільки негативні відповіді. І лише в 1907 році, через 60 років, у місті діти знову почали навчатися в гімназії, що отримала назву: «Вінницька міська гімназія». Чоловіча гімназія повернулася у вінницькі Мури, її відкрили у відремонтованому головному корпусі єзуїтського комплексу. На той час – це був один з найбільших навчальних закладів Вінниці. Під час розширення службових приміщень гімназії у 1910 році очистили від землі нижню частину костелу з боку головного фасаду, що колись була призначена для крипти (нижнього храму) та довгий час була засипана.

У 1910 році дума замовила цивільному інженеру, міському архітектору Артинову проєкт другої міської жіночої гімназії. Будівництво жіночої гімназії розпочалося в південній частині Мурів у 1911 році та через рік успішно завершилося. Було побудовано великий та зручний триповерховий будинок. Його, за поверхами, ділили дівчата з хлопцями. Нині в цій будівлі розміщений технічний ліцей.

Григорій Григорович Артинов до того ж склав проєкт перебудови костелу на православний собор, але цей задум залишився тільки в кресленнях.

Збереглися архівні документи, які засвідчують про наміри міської влади відкрити в Мурах ще одну чоловічу гімназію. З цією пропозицією у 1916 році звернувся до вінницького міського голови директор Летичевської

гімназії Кіржацький. Мотивував свою ініціативу тим, що: «...довірена мені гімназія розташовується в надзвичайно незручних приміщеннях і в них успішні заняття неможливі...». Дозвіл Міністерства був отриманий...

Але на порозі стояв 1917 рік. Наступала зовсім інша епоха...

Домініканський костел, що став православним Спасо-Преображенським собором

У 1621 році (за іншими відомостями в 1624) у Вінниці, поряд з єзуїтами, з'являються домініканці, яким староста Ян Одживольський дав місце в Мурах та подарував великі маєтності.

** Жебрущий орден домініканців або братів-проповідників (Ordofratrum praedicatorum) був заснований у 1214 р в Тулузі іспанським ченцем Домініком де Гусманом. Він вважав, що з ересями потрібно боротися переконанням, а також прикладом особистого аскетизму і простоти. Папою Гонорієм III був затверджений статут ордену, в якому проголошувалось: «Кожен, хто вступить до ордену, повинен мов пес, захищати Святу Віру і Господа нашого...». Емблемою ордену була собака з палаючим смолоскипом у пащі. Саме через це їх називали в народі «псами Господніми» (dominicanes).**

У 1624 році ченці-домініканці побудували монастир; костел і будівлі були дерев'яними, сусіди єзуїти всіляко заважали їм проводити кам'яну забудову. В 1640 році король польський і великий князь литовський Владислав IV подарував домініканцям став та млин.

Згодом, будівлі єзуїтського і домініканського монастирів були територіально об'єднані в єдину фортифікаційну систему Мури, з оборонною огорожею та вежами, і, як наслідок, у центрі

Вінниця. № 25.
Собор.—Собор.

тодішнього міста утворився двоєдиний оборонний комплекс релігійного призначення.

Не зайвим буде додати, що вінницькі єзуїти ніколи не мирилися зі своїми сусідами-домініканцями. При кожній нагоді вони намагалися захопити їх монастирську територію або земельні угіддя. Тому, домініканці велику частину прибутків витрачали на судові процеси з ченцями Товариства Ісуса.

В часи визвольної боротьби Богдана Хмельницького дерев'яний костел з монастирем осередку постраждав від козаків, а у 1700 році був спалений татарами. Костел відбудовували, але будівля нахилилася та була розібрана. Майже на цьому самому місці, у 1761 році, був створений барочний монастирський комплекс з оригінальними фронтонами і двоповерховою церквою, з невеликим внутрішнім двориком всередині. Брацлавський суддя, Міхал Грохольський та його дружина Анна Радзімінська, фінансували будівництво. Нову будівлю домініканського костелу спроектував відомий архітектор Паоло Антоніо Доменіко Фонтана, а в 1758-1761 роках він керував будівництвом. Крипта костелу стала родовою усипальницею родини Грохольських.

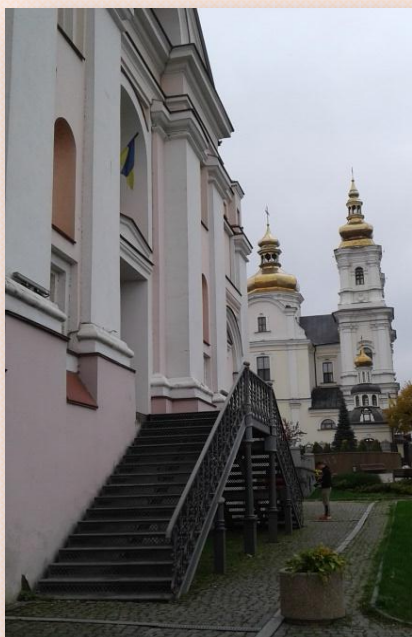
В російський період історії, в серпні 1826 року в костелі домініканського монастиря урочисто святкували коронацію імператора Миколи I.

Придушення польського повстання проти Російської імперії 1830 року обернулось ще й скасуванням католицьких монастирів. Домініканський монастир у Вінниці потрапив до числа десяти католицьких монастирів, що «не відповідали своєму призначенню через незначну кількість ченців і нестаток засобів на їхнє утримання». Кляштор було скасовано в 1832 році. Собор було передано у відання православного духовенства та освячено як православний храм, який отримав нове ім'я – Спасо-Преображенський собор, але діючим він став лише в 1839 році. Собор трохи перебудували для додання йому рис православного храму.

Росія ще не оговталась від одного польського повстання, як назривало інше; неспокійно було і в сусідній Австрійській імперії; не угамовувались

войовничі турки... Вінниця перетворювалась у місто військових. У 1847 році собор відвідав Микола I з синами Олександром та Миколою. Імператор робив огляд військових частин, що стояли під Вінницею. П'ять днів імператор прожив у палаці графа Грохольського у П'ятничанах.

Через рік Микола I підписав проєкт реконструкції Преображенського собору, але через нестачу коштів її почали не скоро

У 1864 році в Спасо-Преображенському соборі був хрещений письменник Михайло Коцюбинський, у цьому ж соборі він вінчався.

У травні 1916 року Спасо-Преображенський собор відвідав останній цар Росії Микола II. 5 березня 1917 року з амвону Преображенського собору мешканцям Вінниці був зачитаний маніфест про відречення від престолу останнього імператора та великого князя Михайла Олександровича.

Наша розповідь на цьому не закінчується, адже так багато цікавого можна дізнатися про наше місто, його історію навіть завдяки цій невеличкій частині Вінниці.

Nota bene. Автор роботи має право на повноту, глибину, системність подання матеріалу.

Джерела із фондів НТБ ВНТУ

- о Вінницький капуцинський монастир [Текст]. – Вінниця : [б. в.], 1995. – 128 с.
- о Вінницькі Мури. Погляд крізь віки [Текст]: матеріали міжнар. наукова конф. «Єзуїтський комплекс у Вінниці крізь призму століть», 9-10 верес. 2010 р. / Вінниц. обл. краєзнавчий музей – Вінниця: Розвиток, 2011. – 512 с.
- о Громова, Л. П. Нариси історії Поділля [Текст] : Навчальний посібник. Ч.1 / Л. П. Громова, А. Б. Пономаренко; МО і науки України [Текст]. - Вінниця: ВДТУ, 2002. – 127 с.
- о Отамановський, В. Д. Вінниця в XIV–XVII століттях: Історичне дослідження [Текст] / В. Д. Отамановський. – Вінниця: Континент–ПРИМ, 1993. – (Іст. б–ка Поділля)
- о Пам'ятки історії та культури Вінницької області. Вінниця [Текст] / Вінниц. ОДА, Вінниц. облрада, Вінниц. міськрада, ВДПУ ім. М. Коцюбинського ; автор. колектив: А. В. Войнаровський, С. Д. Гальчак, С. О. Гусєв [та ін.] ; упоряд.: Ю. А. Зінько, А. М. Подолинний – Вінниця: Нілан–ЛТД, 2016. – 224 с.
- о Секретарьов, А. М. Місто над Бугом: 400 років тому і по тому : історичні нариси [Текст] /А. М. Секретарьов. – Вінниця: Антекс, 1999. – 60 с.: іл.

Використані електронні джерела:

- о Andy_Travel-UA Вінниця [Електронний ресурс] / Andy_Travel-UA// «ЖЖ» – вебсайт, блог. – Режим доступу: <https://andy-travelua.livejournal.com/377250.html>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 30.10.2020.
- о Бурлака, Анна Що подивитися у Вінниці: цікаві локації та атмосферні заклади [Електронний ресурс] / А. Бурлака // Блог про подорожі Ані Бурлаки: 65+ країн на 5 континентах. – Режим доступу:

<https://cutt.ly/9hRYoro>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 13.10.2020.

о Вечірня площа Тараса Шевченка після реконструкції поєднала ефектність і затишок [Електронний ресурс] // Urban Vinnytsia – Про Місто – вебсайт. – Режим доступу: <http://urban-vin.ucoz.ua/publ/18-1-0-171>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 13.09.2020.

о Від монастиря до архіву: історія п'ятсотрічної будівлі, яку не зруйнував час. Фотофакт [Електронний ресурс] // Вінниця. info – вебсайт. – Режим доступу: <https://cutt.ly/whRUuhm>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 21.09.2020.

о Власенко, В. М. Вони творили нашу велич [Електронний ресурс] // В. М. Власенко // Вони творили нашу велич. – Біла Церква, 2016. – 300 с. – Режим доступу : http://btsau.edu.ua/sites/default/files/news/pdf/voni_tvorili_nashu%20velich.pdf, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 08.10.2020.

о Воронцова, Виктория Чьи имена носят бельцкие улицы: Александр Хыждэу [Электронный ресурс] / В. Воронцова// Бельцкий независимый портал. – Режим доступа: <https://cutt.ly/IhRUncK>, свободный. – Название с экрана. – Дата просмотра: 13.10.2020.

о Давидовський, Назарій Вінницький братський колегіум: перший університет у місті [Електронний ресурс] / Н. Давидовський // Вінницько–Барська єпархія Української Православної Церкви (Православної Церкви України) – вебсайт. – Режим доступу : <https://orthodox.vinnica.ua/publikatsii/2652.html>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 29.09.2020.

о Даниляк, П. Г. Тадеуш Чацький та його роль у розвитку освіти на Правобережній Україні [Електронний ресурс] / П. Г. Даниляк // Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України, Український історичний журнал. – 2009. – № 2. – С. 51–66. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/104898/04%E2%80>

[%93Danylyak.pdf?sequence=1](#), вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 21.10.2020.

о Для Православної Вінниччини 2008 рік є особливим [Електронний ресурс] // Refdb.ru – вебсайт. – Режим доступу : <https://refdb.ru/look/1773997-pall.html>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 23.10.2020.

о Дровозюк, Л. М. З історії загальноосвітньої школи на Поділлі у XVI–п.п. XIX ст. [Електронний ресурс] / Л. М. Дровозюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. – Вип. 5. – 2001. – С.128–131. – Режим доступу : <https://drive.google.com/file/d/oB1qfvJJXxAt9MEhzMGY2UGgoeXc/view>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 07.10.2020.

о Ільченко, О. Феномен меценатства на українських землях до козацької доби [Електронний ресурс] / О. Ільченко // Педагогічні науки. – 2010. – Вип. 1. – С. 90–95. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pena_2010_1_17, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 31.10.2020.

о Куль, Лариса Просвітницька дорога Чацького [Електронний ресурс] / Л. Куль // Музейний простір Волині – вебсайт. – Режим доступу: <https://cutt.ly/IhEpnDx>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 30.10.2020.

о Кухаренко Роман Тимко Падура – співець побратимства, українців та поляків [Електронний ресурс] / Р. Кухаренко// Глобал Аналітик – вебсайт. – Режим доступу: <http://www.global-analyt.com/історія/тимко-падура-співець-побратимства-у/>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 17.10.2020.

о Мельник Віктор Вінницький замок в литовсько-польський період [Електронний ресурс] / В. Мельник // Львівський медієвістичний клуб – вебсайт. – Режим доступу : <https://lvivmedievalclub.wordpress.com/2016/06/14/вінниця-обороні->

[мури–польща–литва/](#), вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 13.09.2020.

о Олійник Назар «Міцкевич – великий поет, але хто ж його зна? А мене співа ціла Польща та Україна» [Електронний ресурс] / Назар Олійник // Польське радіо – вебсайт. – Режим доступу : <http://archiwum.polradio.pl/5/123/Artykul/315656>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 18.10.2020.

о Площа Тараса Шевченка [Електронний ресурс] // Моя Вінниця – вебсайт. – Режим доступу : <https://www.myvin.com.ua/catalogs/252-ploshcha-tarasa-shevchenka>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 21.09.2020.

о Полях Людмила Місце народження білоцерківської освіти [Електронний ресурс] / Л. Полях // Тиждень – суспільно–політичне видання. – Режим доступу : <http://tyzhden.org/content/misce-narodzhennya-bilocerkivskoyi-osvity>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 07.10.2020.

о Роздорожнюк Оксана Місцями козацької слави, або історія однієї подорожі Вінниччиною [Електронний ресурс] / О. Роздорожнюк // Вежа, Вінницький інформаційний портал. – Режим доступу : <https://vezha.ua/mistsyamy-kozatskoyi-slavy-abo-istoriya-odniyeyi-podorozhi/>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 30.09.2020.

о Пугач В. М. Становлення навчальних закладів освіти у Вінниці на початку ХХ ст. [Електронний ресурс] / В. М. Пугач // Наукові записки Вінницького держ. педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Вип. 20. Серія: Історія : збірник наукових праць / за заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2012. – С. 188–192. – Режим доступу: <http://93.183.203.244/xmlui/handle/123456789/2868?show=full>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 13.10.2020.

о Серяков Сергій «Великі українці» і орден Єзуїтів [Електронний ресурс] / С. Серяков // Український тиждень – вебсайт. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/history/7917>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 07.10.2020.

о Сідлецька Т. І. Культурно–мистецьке життя Вінниці першої третини ХХ століття [Електронний ресурс] / Т. І. Сідлецька // Репозитарій Вінницького Національного Технічного Університету – вебсайт. – Режим доступу : <https://cutt.ly/FhRI31j>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 26.09.2020.

о Сікорський Юрій Свято–Преображенський кафедральний собор Вінниці [Електронний ресурс] / Ю. Сікорський // Релігійно–інформаційна служба України – вебсайт. – Режим доступу : https://risu.ua/svyato-preobrazhenskiy-kafedralniy-sobor-vinnici_n14188, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 13.10.2020.

о Слобожаніна Наталя Феномен Тадеуша Чацького. До 250–річчя з дня народження [Електронний ресурс] / Н. Слобожаніна // Український інститут національної пам'яті – вебсайт. – Режим доступу: <https://old.uinp.gov.ua/news/fenomen-tadeusha-chatskogo-do-250-richchya-z-dnya-narodzhennya>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 21.10.2020.

о Степанков В. С. Вінницькі оборони 1651, 1671 рр.[Електронний ресурс] / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України – вебсайт. – Режим доступу : <https://cutt.ly/EhEfyDX>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 13.09.2020.

о Тимко Падура [Електронний ресурс] // Вікіпедія – вільна енциклопедія – вебсайт. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Тимко_Падура, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 16.10.2020.

о Трембіцький А. А. Історія української освіти XV – XVIII ст. у працях Юрія Гаєцького [Електронний ресурс] / А. А. Трембіцький, А. М. Трембіцький // Освіта, наука і культура на Поділлі. – 2011. – Т. 17. – С. 544–558. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Onkr_2011_17_50, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 07.10.2020.

о Чудновський Валерій Вінниці не буде, якщо зникнуть Мури. Пам'ятку врятують за 5 мільйонів [Електронний ресурс] / В. Чудновський // 20 хвилин, Вінниця. – вебсайт. – Режим доступу :

<https://vn.20minut.ua/Podii/vinnitsi-ne-bude-yakscho-zniknut-muri-pamyatku-vryatuyut-za-5-milyoniv-10550179.html>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 30.09.2020.

о У Вінниці показали як виглядає найстаріша архітектурна пам'ятка міста [Електронний ресурс] // Главком – вебсайт. – Режим доступу : <https://glavcom.ua/vinnytsia/publications/u-vinnici-pokazali-yak-viglyadaje-naustarisha-arhitekturna-pamyatka-mista-630487.html> , вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 14.09.2020.

о Файл: Ivan Bohun (1884).jpg [Електронний ресурс] // Вікіпедія Вільна енциклопедія – вебсайт. – Режим доступу : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Ivan_Bohun_\(1884\).jpg](https://uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Ivan_Bohun_(1884).jpg), вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 13.09.2020.

о Федоришен Олександр Факти і міфи оборони Вінниці 1651 р. [Електронний ресурс] / О. Федоришен // Моя Вінниця – вебсайт. – Режим доступу : <https://www.myvin.com.ua/ua/news/stuff/13379.html>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 30.09.2020.

о Юрченко О. Розвиток освіти на Поділлі на початку ХХ століття [Електронний ресурс] / О. Юрченко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Історія, економіка, філософія – вебсайт. – Режим доступу : <http://journals.uran.ua/index.php/2412-9321/article/view/75876>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 13.10.2020.

о Яненко Олеся Квітчасті зошити та кримінальні справи: у Вінниці показали архіви в межах «Днів європейської спадщини». Фоторепортаж [Електронний ресурс] / О. Яненко // Вежа Вінницький інформаційний портал. – Режим доступу : <https://vezha.ua/kvitchasti-zoshyty-ta-kryminalni-spravy-u-vinnytsi-pokazaly-arhivy-v-mezhah-dniv-yevropejskoyi-spadshhyny-fotoreportazh/>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 07.10.2020.

В розповіді використані робота відомого українського художника, нашого сучасника, Олега Шупляка «Журба» та світлина фотохудожника, нашого земляка, Зорія Файна. Також використані фотографії з відкритих джерел та автора оповіді.

*Матеріал збрала та впорядкувала Бондар О. І.,
бібліотекар I категорії відділу обслуговування навчальною
літературою науково-технічної бібліотеки Вінницького національного
технічного університету*

2020 рік